

Dohoda EÚ - USA, napriek ubezpečovaniu kompetentných obavy pretrvávajú

V máji 2014 sa skončilo piate kolo rokovaní medzi predstaviteľmi USA a Európskej komisie o budúcej bilaterálnej dohode nazvanej „Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií“ s ktorej zmyslom a zámerom je spojených mnoho otázok na ktoré zatiaľ neexistujú uspokojivé odpovede. Otázky sú pritom nanajvýš oprávnené, pretože aký môže byť zmysel takejto dohody ak tarifné prekážky už dnes v podstate neexistujú a obidve strany sa vyznačujú najvyššou možnou úrovňou systému spravodlivosti a ochrany práv? Je skutočnosťou, že rokovania prebiehajú za „zatvorenými dverami“ a ich podstata je zakrytá rúskom tajomstva. Toto všetko sa dá minimálne označiť ako neodôvodnene nedemokratické a netransparentné, nakoľko ide o zmluvu, ktorej dôsledky pocítia všetci občania EÚ.

Tento stav, úplne neprijateľný v krajinách, kde politici zvyknú denno-denne skloňovať slová „demokracia“ a „transparentnosť“ vo všetkých pádoch, sa ospravedlňuje množstvom nových pracovných príležitostí, ktoré vďaka dohode údajne vzniknú na oboch stranách Atlantiku. Šéfredaktor mesačníka Le Monde diplomatique, Serge Halimi, sa na úvodnej stránke jeho marcového vydania[1] zamýšľa nad adekvátnosťou tohto hlavného oficiálneho argumentu v prospech „Transatlantického partnerstva“. Pripomína, že podobné priaznivé prognózy sa opierajú o „štúdie“ financované lobistickými organizáciami[2] na základe ktorých protagonisti transatlantickej dohody zdôrazňujú množstvo pracovných príležitostí, ktoré vzniknú vďaka vývozom, ale už nespomínajú stratené pracovné príležitosti z titulu dovozov (a nadhodnoteného eura). S odvolaním sa na ekonóma Jean-Luc Gréau pripomína, že za posledných 25 rokov bol každý nový liberálny krok (spoločný trh, spoločná mena, transatlantická dohoda) vždy obhajovaný z pohľadu zníženia nezamestnanosti. Napr. správa z roku 1988 nazvaná „Výzva 1992“ tvrdila, že vďaka spoločnému trhu vznikne 5 až 6 miliónov pracovných príležitostí. V skutočnosti ale, keď spoločný trh vznikol, sa počet nezamestnaných v Európe postihnutej recesiou zvýšil o 3 až 4 milióny osôb...

Ďalšou nezrovnalosťou sú tvrdenia protagonistov „Transatlantického partnerstva“, podľa ktorých hlavným výsledkom rokovaní má byť odstránenie netarifných bariér, pričom ale nedôjde k „zmäkčovaniu“ noriem! Znepokojených občanov o tom vytrvalo a už i dosť podráždene ubezpečujú kompetentní predstavitelia Európskej komisie a v tejto súvislosti osobitne spomínajú agropotravinársky sektor (GMO, pesticídy, hovädzie mäso obsahujúce hormóny, kurčatá preplachované chlórovou vodou atď.). Otázka potom stojí tak, že keď nemá dôjsť k harmonizácii smerom „nadol“ a majú sa zároveň odstrániť „netarifné“ bariéry, znamená to snáď, že sa štandardy budú naopak sprísňovať (teda, že Američania prevezmú európske predpisy, ktoré sú vo väčšine prípadov prísnejšie)? Takéto niečo ale nikto z pomedzi kompetentných netvrdí a nesvedčí o tom ani obrovský záujem amerických agropotravinárskych spoločností o podpísanie „Partnerstva“. Za takýchto okolností je pre občajného občana dosť ťažké predstaviť si, čo môže znamenať „odstránenie netarifných bariér“. Dostal sa ku mne už i informácia, podľa ktorého sa „harmonizácia“ bude týkať všetkého okrem agropotravinárstva. Iné vysvetlenie poskytuje Európska komisia v dokumente určenom pre širokú verejnosť. Hneď v úvode sa zdôrazňujú očakávané prínosy v súvislosti s odstránením „zbytočného byrokratického zaťaženia“. Sľubuje sa dokonca efekt „nepriamej úmery“ pretože pri „zredukovani počtu inšpekcií“ má dôjsť k „posilneniu účinnosti regulačnej činnosti“[3]. Že vďaka dohode dôjde k vytvoreniu miliónov pracovných príležitostí na oboch stranách Atlantiku, o tom sa ani najmenej nepochybuje, to sa považuje za článok viery. V materiály sa priznáva, že regulácia chemických produktov je v EÚ podstatne prísnejšia ako v USA, ale „obidve strany však majú postupy na uistenia sa, že produkty sú bezpečné. V rámci týchto postupov existuje priestor pre lepšiu koordináciu“.[4] Teda inak povedané, niet dôvodu trvať na

omnoho náročnejších európskych požiadavkách, ak oveľa menej prísne normy v USA poskytujú v podstate rovnakú garanciu! Ako vidno, jednotlivé ubezpečenia vyslovené alebo napísané pri rôznych príležitostiach nie sú navzájom úplne kompatibilné, či si dokonca vzájomne odporujú a tak obavy zo „zjednodušenia“ agropotravinárskej legislatívy pretrvávajú.

Najkontroverzejším aspektom je ale časť venovaná tzv. ISDS[5] týkajúca sa urovnávanie sporov medzi investorom a štátom. Ide o systém vrele odporúčaný Svetovou bankou a Medzinárodnou obchodnou organizáciou, ktorý umožňuje investorom vymáhať od štátu v ktorom investovali „náhradu škody“ za zníženie zisku v porovnaní s „plánom“, ku ktorému by došlo z dôvodu prijatia nejakej normy alebo legislatívy (bezpečnosť potravín, ochrana životného prostredia, pracovné právo atď.). Jeho uplatňovanie v podstate paralyzuje iniciatívu štátov v normatívnej oblasti. V takýchto prípadoch arbitrami nie sú regulérne súdy, ale špeciálne rozhodcovské inštalácie zložené s obchodných advokátov súkromného sektoru. Rozhoduje sa za zatvorenými dverami a bez možnosti odvolania. V skutočnosti to nie je nič viac a nič menej ako začínajúca privatizácia súdnictva, ktorá je završením neoliberalného sna o odobratí všetkých reálnych právomocí štátu v prospech súkromného sektoru. Hoci je celé prebiehajúce rokovanie prísne dôverné, nie je nijakým tajomstvom, že ISDS má byť súčasťou Transatlantickej dohody, čo už vzbudilo značnú nevôľu a odpor najmä zo strany mimovládnych organizácií.

Je skutočnosťou, že takéto zmluvné opatrenie je dnes súčasťou mnohých bilaterálnych zmlúv o voľnom obchode[6] a s jeho uplatňovaním majú zlé skúsenosti štáty a ich daňový poplatníci. Známe sú napríklad prípady Egypta, od ktorého investori požadujú cestou súkromnej arbitráže náhradu škody za zvýšenie minimálnej mzdy, ako i Uruguaja a Austrálie, od ktorých žiada cigaretový gigant Philip Morris odškodnenie za prijatie protitabakovej legislatívy. Nie sú ale ušetrené ani európske krajiny.

Podľa správy publikovanej 10. marca 2014 dvomi európskymi think thankmi, Transnational institute a Corporate Europe Observatory[7], požadujú viacerí špekulatívni investori 1,7 miliardy € od Španielska, Grécka a Cypru z titulu finančnej kompenzácie za opatrenia, ktoré tieto krajiny prijali počas krízy. V súlade s touto správou nazvanou „Profitovať z krízy“, sú požadované sumy pravdepodobne omnoho vyššie. Podrobne je v nej popísané ako sa po šoku krízy „subprimov“ v roku 2008, hedžové (špekulatívne) fondy opierajú o bilaterálne investičné zmluvy (BIZ) s cieľom zaútočiť na štáty. V správe je osobitne spomenutý prípad slovenskej Poštovej banky, ktorá odkúpila štátne grécke dlhopisy za zlomkovú cenu v čase (2010), keď bolo Grécko finančne na dne. Po tom čo banka odmietla plán na reštrukturalizáciu gréckeho dlhu, ktorý pripravila „trojka“ (MMF, EK a Európska centrálna banka) a, ktorý akceptovali ostatní veritelia, Poštová banka dnes žiada od Atén reparácie z titulu BIZ podpísanej medzi Gréckom a Slovenskom!

„Toto pripomína stratégiu tzv. supích fondov NMI, Capital a Aurelius, ktoré odkúpili časť argentínskeho dlhu po bankrote krajiny v roku 2001“, zdôrazňujú autori správy. Tieto hedžové fondy stále žiadajú od Argentíny 1,5 miliárd dolárov. Na základe tých istých argumentov žiada grécky investičný fond Marfin Investment Group od Cypru 823 miliónov € ako kompenzáciu za straty ku ktorým došlo po znárodnení banky La?ky v roku 2012. V Španielsku zas investičné fondy („private equity“) žiadajú podobnú „náhradu škody“ za zrušenie dotácií pre fotovoltaiické podniky (slnečné elektrárne) v období 2008-2013, pričom toto opatrenie bolo žiadané „trojkou“!

Podľa správy sa počet takýchto prípadov bude znásobovať a argentínsky prípad ukazuje, že príslušné procedúry sa môžu natiahnuť na niekoľko desaťročí. Svedčí o tom i to, že od roku 2011 sa počet advokátskych kancelárií, ktoré sú špecializované na takéto spory, mnohonásobne zvýšil

Za dôvod osobitného znepokojenia považujú autori správy pripravovanú dohodu o Transatlantickom partnerstve, ktorej dôsledkom nepochybne bude obrovské množstvo právnických útokov súkromných investorov na štáty.

Autori sú presvedčení, že v záujme obmedzenia prípadov zneužívania dohôd o liberalizácii obchodu by minimálne arbitráž mala prebiehať pred normálnymi súdmi (národnými alebo medzinárodnými) a nie pred neštandardnými súkromnými tribunálmi.

Téma súkromných arbitráží je podrobne analyzovaná v poslednej správe o investíciách[8], ktorú vydala Konferencia OSN pre obchod a rozvoj (UNCTAD). Podľa tejto správy sa počet súdnych útokov nadnárodných spoločností proti štátom stále zvyšuje, štáty skôr prehrávajú a systém má závažné nedostatky.

Koncom roku 2012 bolo známych 514 prípadov takýchto mimosúdnych arbitráží týkajúcich sa 95 štátov, z ktorých 244 bolo ukončených: 42% bolo rozhodnutých v prospech štátov, 31% v prospech podnikov a 27% sa skončilo mimosúdnou dohodou, pri ktorej boli štáty nútené spoločnostiam niečo zaplatiť. Približne v 60% prípadov teda nadnárodné spoločnosti vyhrali.

Aké systémové nedostatky boli zistené?

arbitrážne panely sa väčšinou skladajú z 3 sudcov vybraných ad hoc, ktorých kompetentnosť posudzovať zákony štátov je skôr slabá;
procedúry sú dôverné, či dokonca úplne dôverné (čo spôsobuje, že presný počet riešených prípadov nie je známy) a teda veľmi netransparentné;
niektoré firmy zakladajú filiálku v určitej krajine iba preto, aby mohli profitovať z investičnej dohody uzatvorenej z inou krajinou, ktorá ponúka možnosť arbitrážnej procedúry umožňujúcu firme súdne napadnúť túto poslednú krajinu;
jednotlivé arbitrážne panely neinterpretujú tie isté zákony rovnakým spôsobom, čím sa zabraňuje vytvoreniu medzinárodnej judikatúry pre tieto témy;
sudcovia sa môžu dopustiť evidentných interpretačných chýb, ale neexistuje možnosť odvolacej procedúry;
nezávislosť a neustrannosť sudcov nie je ani zďaleka preukázaná;
nakoniec, aj v prípade ak sa rozhodne v prospech štátu, musí tento zaplatiť súdne trovy, ktoré firmy nikdy neplatia.

Záver

Ako vidno, zoznam závažných nedostatkov je dlhý. Treba k tomu ešte prirátať i to, že štáty nemôžu využiť ISDS a žalovať firmy na súkromnej arbitráži (musia sa uchýliť k podstatne dlhšie trvajúcej procedúre regulárnej justície). Celý systém je teda maximálne nevyvážený a jednostranne výhodný pre nadnárodné spoločnosti. Okrem toho si možno ľahko predstaviť, že môže byť využitý na nárokovanie si „náhrady škody“ v miliardách eur i v prípadoch o ktorých predmetná obchodná zmluva vôbec nehovorí. Nič nebude brániť takej spoločnosti Monsanto, aby žalovala EÚ za povinnosť označovať potraviny vyrobené na báze poľnohospodárskych GMO (čo firme preukázateľne spôsobuje obrovské škody) a na súkromnej arbitráži, ktorá má vyššie uvedené nedostatky, má šancu uspieť! Ak teda kompetentní z EK aj hovoria pravdu a v negotáciách sa naozaj o GMO nerokuje, ISDS je elegantnou možnosťou ako tento „nedostatok“ napraviť v prospech nadnárodných firiem. Vzhľadom na precedensy vo forme skutočne absurdných arbitráží o ktorých už bola reč (napríklad vymáhanie náhrady škody špekulantmi od štátov za opatrenia, ku ktorým ich donútila Európska komisia a MMF) je i tento scenár dosť pravdepodobný.

Z dôvodu kritiky zo všetkých strán, Európska komisia rokovania o ISDS dočasne pozastavila a zároveň vypísala verejnú konzultáciu na túto tému, na ktorú treba odpovedať do konca júna 2014. Súčasná garnitúra komisárov už ale končí a tak tento horúci zemiak zdedí nová komisia. Jej úloha bude nezávideniahodná, pretože občianska spoločnosť EÚ ISDS nechce a Američania na nej budú trvať. Môžu argumentovať už podpísanou, hoci ešte neratifikovanou dohodou o voľnom obchode medzi Kanadou a EÚ, ktorá ISDS obsahuje! (stalo sa to preto, že o dohodu s Kanadou nie je zďaleka taký záujem zo strany médií a mimovládnych organizácií, ale je to precedens, kvôli ktorému môžu Američania argumentovať nerovnakým zaobchádzaním). Dá sa preto povedať, že keď nebude ISDS, nebude ani dohoda o Transatlantickom partnerstve.

RNDr. Igor Šarmír, PhD.

[1] Tejto téme bol na stránke SPPK už venovaný jeden príspevok: www.sppk.sk ? Európska únia ? Potravinarstvo ? GMO: „Transatlantická dohoda, hrozba pre bezpečnosť potravín“

[2] Serge Halimi, „Un pi?ge transatlantique“, Le Monde diplomatique, mars 2013, str. 1

[3] Z tohto pohľadu je veľmi poučná kniha bývalého amerického lobistu Johna Perkinsa, „Spoved' finančného vraha“, v ktorej podrobne rozpráva o svojej práci spočívajúcej v príprave „ekonomických analýz“, ktoré mali kryť rozhodnutia mnohých skorumpovaných politikov tretieho sveta zadlžiť svoju krajinu v záujme jej otvorenia sa investíciám zo strany amerických nadnárodných spoločností – dlh väčšinou slúžil na vybudovanie infraštruktúry, ktorá slúžila výhradne investorom, pričom ho spláca domáce obyvateľstvo.

[4] Európska komisia, „Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií – regulačná časť“, september 2013, str. 2

[5] Tamtiež, str. 3

[6] Investor-State Dispute Settlement

[7] Súčasťou týchto zmlúv sa už rutinne stala časť venovaná ochrane investícií, hoci na prvý pohľad sú liberalizácia obchodu a ochrana investícií úplne odlišné témy.

[8] Marie Charbel, „Ath?nes, Nicosie et Madrid sous pressions de fonds spéculatifs“, Le Monde 12.3.2014, section économie&entreprises, str. 3

[9] World Investment Report